

URSZULA KOPEĆ

Uniwersytet Rzeszowski

Maturzyści o wartościach – deklaracje, oczekiwania, wnioski

Problematyka aksjologiczna była, jest i zapewne będzie podejmowana przez przedstawicieli różnych dyscyplin, między innymi filozofów, psychologów czy filologów¹. Wartości skupiają się bowiem wokół człowieka. To on, bardziej lub mniej świadomie, dokonuje wyboru wartości i postępuje zgodnie ze swymi wyborami. Jest więc dla innych także nosicielem określonych wartości. Drugi człowiek może przejmować wartości jednostki czy grupy. Co oznacza, że warto, aby uczeń na każdym etapie nauczania rozważał, jakie wartości i dlaczego wybierać. Istotne jest także dociekanie znaczeń ponadczasowych wartości takich chociażby, jak prawda, miłość czy przyjaźń.

Wśród przedstawicieli dyscyplin zajmujących się problematyką aksjologiczną nie ma jednak zgodności co do hierarchii wartości, a nawet rozumienia leksemu „wartość”. Tym, co łączy teksty humanistyczne, jest związek słowa „wartość” z pojęciami dobra i zła.

Dla niniejszych rozważań najważniejsze będą ustalenia językoznawców. Warto w tym miejscu wspomnieć chociażby o fundamentalnej dla aksjologii pracy Jadwigi Puzyrny *Język wartości* oraz drugiej – *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, która ukazała się w 2103 roku. Badaczka, w pierwszej z nich, nie tylko odpowiedziała, czym są wartości i wartościowanie, ale także dokonała klasyfikacji wartości, wyodrębniając wartości transcendentne/ostateczne oraz nietranscendentne/instrumentalne. Wśród tych ostatnich wydzieliła: poznawcze, estetyczne, moralne, obyczajowe, witalne oraz odcuciowe (w tym hedonistyczne). Z kolei główny cel drugiej pracy to, jak zaznacza autorka, „czynienie coraz bardziej zrozumiałym zjawiska samej obecności oraz jakości elementów aksjologicznych w międzyludzkiej komunikacji i w całym życiu jednostek i społeczności”².

¹ Na temat rozumienia wartości przez filozofów, socjologów czy psychologów pisał ostatnio m.in. P. Sporek, *Przestrzeń aksjologiczna w wybranych podręcznikach gimnazjalnych do kształcenia literacko-kulturowego (1999–2005)*, Kraków 2016, s. 19–32.

² J. Puzyrny, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2013, s. 11.

Używając słowa „wartość”, należy mieć na uwadze, że w języku potocznym oznacza ono to, co mówiący uważa za dobre. Z kolei w literaturze językoznawczej leksem ten odnosi się do ‘tego, co albo dobre, albo też złe’, czyli obejmuje zarówno wartości pozytywne, jak i negatywne³. Najczęściej mówimy o wartościach jako pojęciach ogólnych. Na poziomie języka odpowiadają im wyrazy z definicyjnym nacechowaniem wartościującym. Również typologie wartości bywają dwojako ujmowane. Po pierwsze, jako typologie praw człowieka (np. do życia, ochrony zdrowia), po drugie, jako zbiory postaw wobec samego siebie, innych ludzi, otaczającej rzeczywistości, Boga (dla wierzących). Hierarchia wartości zależy więc od światopoglądu, dojrzałości, doświadczeń człowieka i może ulegać zmianie. Stąd duża rola szkoły w procesie rozpoznawania wartości młodych ludzi oraz docierania do tego, co kryje się pod ogólnymi pojęciami typu np. „miłość” czy „nienawiść”.

Sądzi się, że badania nad wartościami należy prowadzić systematycznie, aby na bieżąco reagować na potrzeby uczniów. Nauczyciele mogą decydować się na badania sondażowe, gdyż dają one możliwość rozpoznania wartości preferowanych przez konkretne zespoły uczniowskie, albo korzystać z wyników badań prezentowanych w publikacjach naukowych⁴.

Zanim przejdziemy do prezentacji wyników badań nad wartościami wśród licealistów, przypomnijmy klasyfikację wartości zaproponowaną przez Ryszarda Jedlińskiego⁵, który badał rozumienie wartości pozytywnych przez uczniów szkół podstawowych. Nieco później podjęto także badania nad wartościami negatywnymi wśród licealistów⁶. Ostatecznie większość językoznawców oraz dydaktyków przyjmuje następującą hierarchię wartości:

A. Wartości pozytywne

I. Wartości transcendentne (*dobro transcendentne*).

II. Wartości nietranscendentne

1. Wartości poznawcze (*prawda, wiedza, mądrość*),
2. Wartości estetyczne (*piękno, harmonia, kultura słowa*),
3. Wartości moralne (*miłość, przyjaźń, szacunek, życzliwość*),
4. Wartości społeczne (*rodzina, tolerancja, praca, patriotyzm, wolność*),
5. Wartości witalne (*życie, zdrowie*),

³ Tamże, s. 158.

⁴ Badania nad wartościami prowadzili m.in.: M.J. Szymański, *Młodzież wobec wartości: próba diagnozy*, Warszawa 1998; H. Świda-Ziemba, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1998; R. Jedliński, *Językowy obraz świata wartości w wypowiedziach uczniów kończących szkołę podstawową*, Kraków 2000; M. Karwatowska, *Prawda i kłamstwo w języku młodzieży licealnej lat dziewięćdziesiątych*, Lublin 2001; U. Kopec, *Językowy obraz wartości w wypowiedziach licealistów (przyjaźń – miłość – nienawiść)*, Rzeszów 2008; M. Karwatowska, *Uczeń w świecie wartości*, Lublin 2010.

⁵ R. Jedliński zmodyfikował hierarchię wartości zaproponowaną przez J. Puzyninę, wyodrębniając nowe kategorie. Por. R. Jedliński, dz. cyt.

⁶ Por. m.in. M. Karwatowska, dz. cyt.; U. Kopec, dz. cyt.

6. Wartości użyteczne⁷ i prestiżowe⁸ (*zaradność, kariera, pieniądze*),
7. Wartości hedonistyczne (*szczyście, radość, seks, przyjemność*).

B. Wartości negatywne

I. Antywartości transcendentne (*zło transcendentne*).

II. Antywartości nietranscendentne

1. Antywartości poznawcze (*kłamstwo, niewiedza, bezmyślność*),
2. Antywartości estetyczne (*brzydota, dysharmonia, wulgaryzmy*),
3. Antywartości moralne (*nienawiść, pycha, egoizm, zazdrość*),
4. Antywartości społeczne (*samotność – atomizacja jednostek ludzkich, nietolerancja, przemoc, wyzysk*),
5. Antywartości witalne (*choroba, głód, stres, śmierć*),
6. Antywartości użyteczne i prestiżowe (*niezaradność, korupcja, bezrobocie, karierowiczostwo*),
7. Antywartości hedonistyczne (*apatia, zniewolenie przez nalogi, rozpacz*).

Należy wyraźnie podkreślić, że powyższa klasyfikacja ma wartość nie tylko poznawczą, ale także porządkującą. Warto o tym pamiętać podczas dociekania znaczeń wartości i tworzenia ich definicji.

Celem badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszego artykułu było ukazanie punktu widzenia maturzystów na temat świata wartości, zbadanie, jakie wartości deklarują, jaka jest ich hierarchia, o jakich wartościach pragną rozmawiać oraz czego oczekują od polonistów.

Badaniami ankietowymi objęto maturzystów czterech klas dwóch rzeszowskich liceów ogólnokształcących. Łączna liczba respondentów wyniosła 130 osób, z czego 96 to kobiety, a 34 – mężczyźni. Oznacza to, że licealistki stanowiły blisko trzech czwartych badanych, a mężczyźni nieco ponad jedną czwartą. Badania przeprowadzono na początku września 2017 roku.

Polecenie pierwsze dotyczyło wskazania (poprzez podkreślenie) trzech najważniejszych dla respondentów wartości. Wśród nich znalazły się wybrane nazwy z wszystkich omówionych powyżej grup wartości. Były to: *piękno, prawda, przyjemność, sława, wiedza, rodzina, praca, sprawiedliwość, życzliwość, zaradność, tolerancja, radość z życia, pieniądze, miłość, zdrowie*.

Następne zadanie ankietowanych polegało na wskazaniu trzech najbardziej niepożądanych według nich antywartości. W tym przypadku podano takie antywartości, jak: *kłamstwo, pycha, smutek, egoizm, nienawiść, zemsta, skąpstwo, samotność, nietolerancja, korupcja, wyzysk, choroba, śmierć, wrogość, ubóstwo, niezaradność*. Respondentów poproszono także o uzasadnienie odpowiedzi zarówno w pierwszym, jak i drugim zadaniu.

⁷ Wartościami użytecznymi nazywam te, które służą człowiekowi do osiągnięcia korzyści praktycznych, przede wszystkim materialnych.

⁸ Z kolei wartościami prestiżowymi będą te, według których ludzie oceniają obiekty z punktu zajmowanej przez nie pozycji w ocenie społecznej.

Kolejnym istotnym elementem badań ankietowych było określenie, jakie są potrzeby i oczekiwania maturzystów dotyczące wartości oraz sposobów wprowadzania ich w świat aksjologii. Dlatego respondentów poproszono o udzielenie odpowiedzi na dwa kolejne pytania:

1. O jakich wartościach i antywartościach zbyt ogólnie mówi się na lekcjach języka polskiego?

2. Jak Twoim zdaniem powinny być prowadzone lekcje, aby literatura, obraz malarski czy film zmuszały Cię do przemyśleń na temat tego, co w życiu ważne, co masz wybierać, nad jakimi wartościami pracować?

Prześledźmy teraz odpowiedzi maturzystów na poszczególne polecenia i pytania. Oto lista deklarowanych wartości pozytywnych, która została sporządzona na podstawie odpowiedzi na pierwsze polecenie.

Tabela 1. Lista rangowa i frekwencyjna deklarowanych wartości pozytywnych

Maturzystki			Maturzyści		
Ranga	Wartość	Frekwencja	Ranga	Wartość	Frekwencja
1.	Miłość	60	1.	Rodzina	23
2.	Rodzina	53	2.	Miłość	17
3.	Przyjaźń	33	3.	Radość z życia	16
4.	Zdrowie	32	4.	Przyjaźń	14
5.	Radość z życia	30	5.	Zdrowie	13
6.	Prawda	29	6.	Wiedza	10
7.	Wiedza	12	7.	Prawda	8
8.	Sprawiedliwość	8	8.	Zaradność	7 (ponad 20%)
9.	Pieniądze	6	9.	Pieniądze	5
10.	Zaradność	4 (ponad 4%)	9.	Sprawiedliwość	5
11.	Piękno	3	10.	Praca	3

Źródło: zestawienie własne.

Po zsumowaniu wartości deklarowanych przez obie grupy wynika, że według maturzystów najważniejsze są takie wartości, jak: miłość ($f = 77$), rodzina ($f = 76$), przyjaźń ($f = 47$), radość z życia ($f = 46$), zdrowie ($f = 45$), prawda $f = 37$), wiedza ($f = 22$), sprawiedliwość ($f = 13$), pieniądze ($f = 11$), zaradność ($f = 11$), piękno ($f = 3$), praca ($f = 3$)⁹.

Z zestawienia wynika, że według maturzystów najważniejsze są wartości moralne, o czym świadczy wysoka frekwencja takich wartości, jak miłość, przyjaźń, a także sprawiedliwość. Nieco niżej w hierarchii maturzystów znajdują się wartości społeczne – ich centrum stanowi rodzina – oraz poznawcze, czyli prawda i wiedza. Wśród hierarchii wartości maturzystów ważne miejsce przypada wartościom hedonistycznym i witalnym (zdrowie). Najniższe miejsca przypadają warto-

⁹ Pierwsze trzy wartości stanowią typową dla Polaków triadę. Dowodzą tego także badania, które prowadził Michael Fleischer. Zob. tegoż, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej* [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 113.

ściom prestiżowym/uitylitarnym (ale prawie 50% mężczyzn wskazało te wartości) i estetycznym (piękno wskazane tylko trzykrotnie).

Nie jest zapewne zaskoczeniem to, że mężczyźni znacznie częściej niż kobiety deklarują, że zaradność jest ważną wartością w życiu człowieka. Z kolei dziewczyny nieco częściej stwierdzają, że taką wartością jest miłość.

Z kolei odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące najbardziej niepożądanych antywartości pozwoliły na ustalenie następującej listy:

Tabela 2. Lista rangowa i frekwencyjna deklarowanych wartości negatywnych

Maturzystki			Maturzyści		
Ranga	Wartość	Frekwencja	Ranga	Wartość	Frekwencja
1.	Nienawiść	42	1.	Nienawiść	15
2.	Kłamstwo	41	2.	Nietolerancja	12
3.	Samotność	31	2.	Kłamstwo	12
4.	Egoizm	30	3.	Choroba	10
5.	Choroba	29	4.	Śmierć	9
6.	Nietolerancja	25	5.	Egoizm	8
7.	Pycha	15	6.	Wyzysk	7
8.	Śmierć	15	7.	Pycha	6
8.	Wyzysk	14	8.	Samotność	5
9.	Smutek	12	8.	Wrogość	5
10.	Zemsta	11	9.	Korupcja	4

Źródło: zestawienie własne.

Oznacza to, że młodzi ludzie nie akceptują lub boją się: nienawiści ($f = 57$), kłamstwa ($f = 53$), choroby ($f = 39$), egoizmu ($f = 38$), nietolerancji ($f = 37$), samotności ($f = 36$), śmierci ($f = 24$), pychy ($f = 21$), wyzysku ($f = 21$), smutku ($f = 12$), zemsty ($f = 11$). Tym razem tuż za antywartościami moralnymi (nienawiść, egoizm, pycha, zemsta) sytuują się antywartości poznawcze (kłamstwo), społeczne (samotność, nietolerancja, wyzysk) oraz witalne (choroba, śmierć).

Warto także zwrócić uwagę, że samotność, jako antywartość, jest zdecydowanie częściej wskazywana przez maturzystki. Wśród niepożądanych przez respondentki antywartości znalazł się także smutek, co może dowodzić, że kobiety bardziej boją się samotności i wynikających z niej negatywnych emocji.

Przyjrzyjmy się teraz oczekiwaniom maturzystów. Przypomnijmy, że poproszono ich o wypisanie nazw wartości i antywartości, o których mówi się na lekcjach języka polskiego zbyt ogólnie.

W opinii respondentów nie rozważa się wnikliwie takich pojęć, jak: szacunek (57 wskazań), miłość erotyczna/partnerska (50 wskazań), przyjaźń (38 wskazań), wolność (20 wskazań), miłość bliźniego (18 wskazań), tolerancja (17 wskazań) czy radość z życia (11). Stąd oczekiwania maturzystów dotyczące definiowania i dociekania znaczenia tychże pojęć.

Respondenci bardzo często podkreślali, że zdecydowanie za mało mówi się na lekcjach języka polskiego o tym, jak budować relacje z drugim człowiekiem. Oto przykładowe wypowiedzi maturzystów:

1. Bardzo rzadko mówimy o takich wartościach, jak **prawda** czy **szczerłość**, a przecież one są podstawą każdej relacji (licealista).

2. Rzadko dogłębnie analizuje się **miłość erotyczną** czy **pojęcie szacunku**. Niby są to rzeczy oczywiste, ale w dzisiejszym świecie często niewłaściwie rozumiane (licealistka).

3. Powinniśmy zgłębiać znaczenie wartości ważnych, które pomogą nam dokonywać lepszych wyborów życiowych (licealistka).

4. Nauczyciele boją się poruszać tematu miłości erotycznej, może uważają, że nie podejmiemy do tematu dojrzałe (licealistka).

5. Na lekcjach najczęściej mówimy o miłości do ojczyzny. Odnoszę wrażenie, że nam się ją narzuca (licealista).

6. W dzisiejszych czasach podejmowanie rozważań na temat **szacunku** i **tolerancji** jest szczególnie istotne. Niestety, na lekcjach polskiego są rzadko omawiane (licealista).

Maturzyści wskazali też antywartości, o których mówi się zbyt ogólnie. Według respondentów nie rozważa się wnikliwie znaczeń takich pojęć, jak: nienawiść ($f = 32$), karierowiczostwo ($f = 30$), pycha ($f = 18$), zniewolenie ($f = 13$), nietolerancja ($f = 11$), egoizm ($f = 10$). Zbyt rzadko mówi się też o chorobie, cierpieniu czy śmierci. Przykładowe wypowiedzi maturzystów:

1. Zbyt rzadko na lekcjach polskiego mówi się o **karierowiczostwie**, a przecież prowadzi bardzo często do wyboru „złych wartości” i rozpadu rodziny (licealistka).

2. Nie porusza się tematów **związanych ze śmiercią**. Jest to temat tabu (licealistka).

3. Sądzę, że **nienawiść** i **nietolerancja** to **duże** problemy jednostek i społeczeństw. My też mamy z nimi problem. Warto o nich częściej rozmawiać, aby nauczyć się, jak z tym walczyć (licealista).

4. Uważam, że powinno się dokładnie określać, czym **jest pycha**, bo historia pokazuje, że zgubiła już wiele wybitnych jednostek. Młodym ludziom powinno się mówić, jak się przejawia i ukazywać jej destrukcyjny wpływ (licealistka).

5. Na lekcjach polskiego ukierunkowuje się nas głównie na zdanie maturo. Nie rozmawia się z nami o **szacunku, przemocy i jej wpływie na człowieka** (licealista).

Warto jeszcze wspomnieć o oczekiwaniach maturzystów dotyczących sposobów wprowadzania ich w świat wartości. W opinii maturzystów:

1. Lekcje powinny być prowadzone tak, aby skłaniały do przemyslenia i refleksji oraz pozostawiały niedosyt. Ich podstawą jest szczerłość i szacunek (licealistka).

2. Należy częściej dyskutować z uczniami, szukać przyczyn postępowania bohaterów literackich, odgrywać scenki. Nudzi nas ciągle szukanie fragmentów na lekcjach. Wolałabym to zrobić w domu, a w szkole dokładnie analizować fragment czy przedstawić za pomocą scenki (czytaj: odpowiednich technik dramowych) (licealistka).

3. Lekcje powinny być prowadzone tak, jak u profesora ze „Stowarzyszenia umarłych poetów” (licealista).

4. Przede wszystkim nie róbmy zawsze tego samego, [...] czyli nie skupiamy się tylko na charakterystyce bohaterów literackich. Są przecież takie sposoby, jak: praca w grupach, a nawet w parach, debaty, wejście w rolę bohaterów, symulacje itd. to tylko kilka pomysłów, które pozwolą nam zrozumieć, dlaczego bohater tak postąpił i czym się kierował (licealista).

5. Za mało jest tekstów współczesnych, a przecież poprzez kreacje bohaterów, którzy żyją w czasach takich jak my, łatwiej by było mówić o wartościach (licealista).

6. Najważniejsze jest, aby każdy miał szansę interpretacji fragmentów lektury, aby mógł się wczuć w daną sytuację oraz zobaczyć, czego ona uczy i jakie wartości podpowiada (licealistka).

7. Lekcje powinny być tak prowadzone, abym sam odkrył niezwykłość dzieła i zaczął zastanawiać się nad sensem życia, a nie musiał odpowiadać, co autor miał na myśli (licealista).

8. Należy omawiać wartości i odnosić je do codziennego życia. A przede wszystkim uczyć, czym jest miłość, szacunek i życzliwość (licealistka).

9. Warto, aby nauczyciel od czasu do czasu przeprowadził ankietę (za co Pani dziękujemy) i dopuścił nas do głosu, a wówczas dowiedziałby się, że jest część osób nieśmiałych, ale to, że miłą, nie znaczy, że nie mają nic do powiedzenia (licealista).

Na koniec rozważań należałoby sformułować kilka wniosków, które mogą pomóc nauczycielowi odkrywać złożony świat ludzkich wartości:

1. Warto wyjaśnić uczniom, że do nazwania wartości dochodzimy w procesie wartościowania, który polega na „stwierdzenia, jakie (i w jakim stopniu) wartości pozytywne lub negatywne właściwe są, zdaniem osoby wartościującej, danym zachowaniom, cechom, a pośrednio także przedmiotom”¹⁰.

2. Zaczynamy od budowania definicji ogólnych, a potem dokonujemy szerszych eksplikacji.

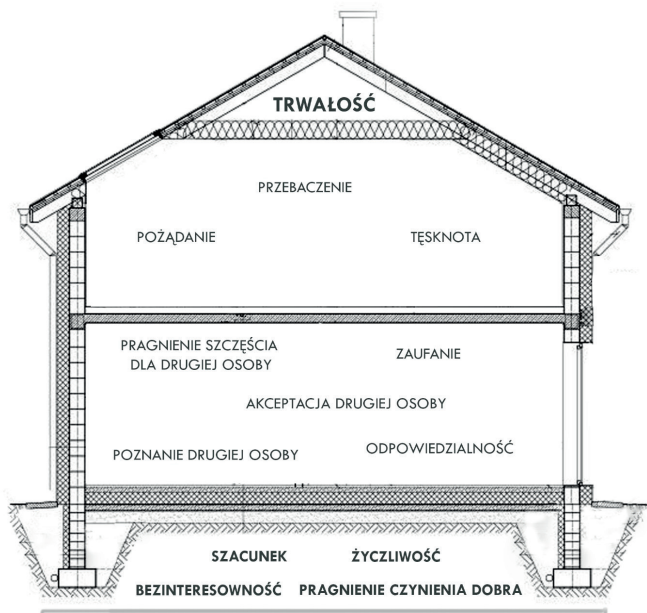
3. Należy pamiętać, że świadomy odbiór tekstów kultury, czyli doświadczenie kultury, rozpoczyna się od wywołania odpowiedniego nastawienia ucznia, wzbudzenia motywacji, co prowadzi do zrozumienia znaczenia, jakie kryje się pod nazwą wartości. Rozumienie, które może zrodzić się ze zdziwienia, zaskoczenia czy stawiania pytań tekstowi, powinno prowadzić do odkrycia istoty danej wartości. Wymaga ono postawy zaangażowania – przyjęcia lub odrzucenia wartości. Kolejny etap to uznanie wartości za własną oraz włączenie jej do swojego systemu wartości, co oznacza, że uczeń ma rozbudzoną motywację aksjologiczną i „chce zrobić właśnie tak, gdyż uważa, że jest to dobre i słuszne”¹¹.

4. Spotkania z tekstami kultury powinny odbywać się w tempie spowolnionych, poprzez dialog, negocjowania znaczeń. Należy bezwzględnie unikać narzucania gotowych rozwiązań.

W taki sposób udało się m.in. ustalić z licealistami, jakie cechy składają się na dojrzałą miłość erotyczną/partnerską. Modelowe budowanie takiej postawy, miłości erotycznej, w opinii licealistów należy zacząć od fundamentalnych cech miłości, czyli szacunku, życzliwości, bezinteresowności, pragnienia czynienia dobra. Następnie należy pracować nad cechami, które wizualizuje poniższy schemat uzupełniony z licealistami.

¹⁰ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 83.

¹¹ J. Kowalikowa, *Próba konkretyzacji pola znaczeniowego pojęcia „wychowanie językowe” w kontekście szkolnego wychowania językowego* [w:] *Język a Edukacja 4. Wychowanie językowe*, red. J. Nocoń, Opole 2015, s. 30.

5. Interesująca będzie analiza związków walencyjnych rzeczowników „miłość” oraz „nienawiść”, bowiem semantyczne mechanizmy porządkujące te połączenia pozwolą odkryć ważne cechy tych wartości. Związki można wyekscerpować z analizowanych tekstów literackich, słowników czy uczniowskich prac. I tak:

Można chociażby wskazać, że miłość ma kilka etapów: początek, o czym świadczą związki: **miłość rodzi się, miłość przychodzi/ zaczyna się**; może nasilać się i dojrzewa, co komunikują konstrukcje typu: **miłość rozwija się/dojrzewa, miłość rozkwita/kwitnie**; ale **miłość może też gasnąć/ zgasnąć, kończyć się/ zakończyć się czy umrzeć**.

Natomiast konstrukcje – **miłość daje radość/ napelnia radością, miłość czyni szczęśliwym, miłość przynosi ulgę** – informują, że miłość jest wartością, która przynosi inne wartości. Zdarza się jednak, że niesie z sobą także wartości negatywne, o czym świadczą związki: **miłość rani, miłość przynosi ból/cierpienie, miłość niszczy/zabija**.

Podstawową cechą miłości jest jednak **‘chęć powodowania dobra’**, co komunikują konstrukcje: **miłość daje/napelnia, miłość uczy odpowiedzialności, szacunku, cierpliwości itp.**, dlatego człowiek **walczy o miłość, szuka miłości, troszczy się o nią, pielęgnuje miłość**.

Z kolei czasowniki w związkach **nienawiść rośnie/narasta/wzbiera** informują, że nienawiść może zwiększać swoje natężenie. Natomiast związek **podsycać w sobie nienawiść** informuje o koreferencyjności podmiotu sprawczego i podmiotu doznającego. Analiza związków typu: **nienawiść kieruje/rządzi/miota**

człowiekiem, czy nienawiść opanowała/ zawładnęła człowiekiem pozwoli zauważyć, że jest to bardzo silne uczucie i niekiedy trudno z nim wygrać, co jednak może się udać, o czym świadczą konstrukcje: **nienawiść słabnie, stłumić nienawiść czy pozbyć się nienawiści**. Związki typu **nienawiść zabija/ rani/ krzywdzi** potwierdzają, że podstawową cechą semantyczną nienawiści jest ‘chęć powodowania zła dla przedmiotu uczucia’.

6. Analizując wybrane pojęcie, można zestawiać je z wyrazami bliskoznacznymi, np. pychę z próżnością, którą określa się mniejszą siostrą tej pierwszej, a sama nazwa „próżność” akcentuje ‘pustkę w środku’. Następnie warto zestawić pychę z zarozumiałością, która jest niemal jej synonimem, może tylko nieco zawężonym do „mniemań” dotyczących intelektu, talentu czy urody¹². Należałoby także wspomnieć o dumie, która oprócz znaczenia ‘przesadne, nieuzasadnione wywyższanie się ponad innych’ ma dwa znaczenia nacechowane dodatnio. Są to: ‘poczucie własnej wartości’ oraz ‘poczucie wartości z kogoś’¹³.

7. Warto także pamiętać o technikach dramowych, o których wspominali często uczniowie. Przemyślane oraz rozsądnie stosowane techniki mogą uczyć empatii, inspirować uczniów do przemyśleń dotyczących zachowań i wyborów dokonywanych przez bohaterów literackich¹⁴.

Bibliografia

- Fleischer M., *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej* [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003.
- Grzegorzczkowska R., *Pokora, pycha i pojęcia pokrewne* [w:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993.
- Karwatowska M., *Prawda i kłamstwo w języku młodzieży licealnej lat dziewięćdziesiątych*, Lublin 2001.
- Karwatowska M., *Uczeń w świecie wartości*, Lublin 2010.
- Kopeć U., *Językowy obraz wartości w wypowiedziach licealistów (przyjaźń – miłość – nienawiść)*, Rzeszów 2008.
- Kowalikowa J., *Próba konkretyzacji pola znaczeniowego pojęcia „wychowanie językowe” w kontekście szkolnego wychowania językowego* [w:] *Język a Edukacja 4. Wychowanie językowe*, red. J. Nocoń, Opole 2015.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Puzynina J., *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2013.
- Sporek P., *Przestrzeń aksjologiczna w wybranych podręcznikach gimnazjalnych do kształcenia literacko-kulturowego (1999–2005)*, Kraków 2016.
- Szymański M.J., *Młodzież wobec wartości: próba diagnozy*, Warszawa 1998.
- Świda-Ziemba H., *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1998.

¹² Por. rozważania R. Grzegorzczkowskiej, *Pokora, pycha i pojęcia pokrewne* [w:] *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 23–39.

¹³ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 2001, t. 1, s. 206.

¹⁴ Ciekawe propozycje technik dramowych, które mogą być inspiracją dla polonisty, zaprezentowano w: A. Dziedzic, J. Pichalska, E. Świdzka, *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1995.

High school graduates about values – declarations, expectations, conclusions

Abstract

The article discusses the results of studies on values declared by high school graduates. The survey was conducted in September 2017 in two high schools in Rzeszów. 130 respondents were asked to point out 3 of the most treasured positive values and 3 of the most undesirable anti-values. The high school graduates were also asked what they expected from their Polish teachers who discover the world of values with them.

The analysis of students' answers indicates that high school graduates appreciate the most the following values: love, family, friendship. By contrast, they consider hatred, falsehood, disease and egotism to be the most unwanted anti-values. In the respondents' view it is worth discussing thoroughly and delving into the meaning of notions such as: erotic love, friendship, freedom or hatred.

Keywords: youth, values, didactics